

Geir Gulliksen

Övre port, nedre port

Översättning: Cilla Naumann

WAHLSTRÖM & WIDSTRAND

Tidigare utgivning på svenska:

Vuxna dikter

Berättelse om ett äktenskap

Se på oss nu

Bli snäll igen

Denna översättning har fått stöd från NORLA.

Wahlström & Widstrand
www.wwd.se

Copyright © Geir Gulliksen, 2023
Originalalets titel: *Øvre port, nedre port*
Omslag: Lotta Köhlhorn
Tryck: ScandBook, EU 2024
ISBN 978-91-46-24192-8

1

Ett helt liv senare kommer jag tillbaka.

Jag hittar en parkeringsplats på baksidan av sjukhuset. Där asfalten slutar har fyra späda björkar sprängt sig upp genom gruset, bladen är bleka, hösten har börjat långt innan sommaren är slut. Björkarna är lika långa som kortväxta konfirmander och kommer inte att bli högre, jordmånen är för mager här.

På bergen runt staden växer mer gran och tall än björk, och även om centrum har vuxit är det fortfarande mörk barrskog som omger Overberget. På långt avstånd blir bergen blå. I skymningen lyser furorna rött. Om våren är björkarna lila, och så vidare, jag kommer ihåg allt. Det var det här landskapet jag ville bort ifrån och aldrig komma tillbaka till.

Jag kliver ur bilen, drar efter andan och känner ett sting av höst i augustivärmen. Varför måste jag prata om vädret. Varför måste jag prata om landskapet. Jag gör det ändå, och saknar redan allt det jag en gång ville bort ifrån. Jag saknar det för att det är stängt för mig, för att jag inte känner någon här nu, jag hör inte hemma här längre. Om jag någon gång gjorde det, och det gjorde jag, det måste jag ha gjort, jag var ett barn, jag hade inget annat än den här utsikten, de här bergen, gatorna, människorna som bodde här. Deras ansikten är suddiga i motljuset, som på gamla solblekta färgfotografier.

Overbergets centrum ligger längst ned i den långa dalen, innan landskapet planar ut med bebyggelse på båda sidor om älven. Ett brett stråk som kallas Nybrufossen rinner kraftfullt och vitskummande under den bro som fortfarande kallas Nybrua, trots att den har varit gammal längre än någon som lever nu kan minnas. Nybrua binder fortfarande ihop stadens öst- och västsida med varandra, men genomfartstrafiken leds sedan länge utanför centrum, över den nyare bron. Sedan jag var här sist har en ny motorväg dragits genom landskapet på södersidan av stan, där låga tallskogar fortsätter upp över dalen, över fjället till andra sidan. Overberget är inte längre en stad som någon kör igenom på väg någon annanstans. Ingen behöver komma hit om de inte vill, eller måste.

Men Ivar ringde och sa att jag måste.

Han sa: Jag tycker att du ska komma nu.

Han möter mig i receptionen när jag kommer in från det skarpa ljuset utanför, och jag ser inte att han står där förrän han rör vid min axel med en stor och blyg hand.

– Hej, säger han, och jag känner igen rösten från förr, den är lite nasal, som den brukade vara, men nu känns den trygg och säker, mogen och sträv. Ansiktet ser svullet ut, hans stora ögon brukade stå ut lite, som ögonen på ett stort djur, han bemötte alltid mig och alla andra med storögd tillit. Men nu ligger ögonen längre in i huvudet än förr. Ögonlocken är tunga, hans ansikte tyngs av sorg.

– Du måste förstå att hon inte är sig lik längre, säger han.

– Är hon vaken?

– Jag pratade med henne i natt, några korta meningar. Hon frågade var hon var, och så pekade hon på lampan och sa *titta på månen*.

Han ser på mig en sekund, markerar ett leende med ena ögonbrynet.

– Men sedan försvann hon igen. Hon ligger och mumlar lite ibland, det är allt.

Jag vill fortsätta bort mot hissen, men han håller mig tillbaka, han är inte färdig.

– Det är inte säkert att hon kommer känna igen dig.

Han har munnen lite öppen. Det är något mer han vill säga som han inte får sagt, han drar djupt efter andan, vänder sig om för att vara säker på att ingen står i närheten och lyssnar.

– Hon är inte mamma längre, om du förstår vad jag menar.

Det gör jag inte, men jag nickar ändå, jag vill inte göra det besvärligt för honom. Vi går tillsammans in i hissen, inte den som har plats för sjukhussängar och fler passagerare, utan en mindre hiss som är märkt Personal.

– Jag brukar ta den här, säger min bror, det är alltid problem med den andra.

Han är rädd för att fastna i hissen, det är nytt. Men han vill inte erkänna det, det är inte nytt. Han fyller upp det mesta av den lilla hisskorgen och jag trycker mig mot väggen för att vi inte ska stå för nära varandra. Jag gör det för hans skull, för att han aldrig var den som gillade att ge eller ta emot kramar. Det kanske har förändrat sig, för när våra armar snuddar vid varandra så verkar han inte bry sig, han kisar mot mig och ler uppmuntrande. Han har blivit tyngre, en fullvuxen man med en kompakt mage, snart blir han pensionär, men han säger fortfarande *mamma* och blir blank i ögonen när han säger det. Det ger mig ett sting av något mjukt som jag inte vet vad det är. Avund, kanske. Jag har alltid kallat henne Gladys. Inte alltid, men så länge jag kan komma ihåg.

När vi står i korridoren utanför hennes rum, lutar sig Ivar förtroligt in mot mitt öra och viskar med sin hesa och nasala, djupt berörda baryton:

– Hon är nästan inte en människa längre. Det var det jag ville berätta för dig.

Ivar har alltid varit hänsynsfull, han har alltid velat skona mig, och andra också. Nej, inte alltid, men sedan vi blev vuxna har han varit den som tagit på sig ansvaret för att andra inte ska

bli ledsna eller tappa balansen. Han är äldst, det har han alltid varit – jag vet att det är en självklarhet att säga att han alltid har varit det, men jag försöker säga något annat; det är som om Ivar är född med en klar uppfattning om att han var den förste och att han därför ska ta hand om oss andra. Det blir inte riktigt rätt att säga det på det sättet heller, en gång var han upplöst av puberteten och tänkte bara på sig själv. Men efter det, när hans andra liv började, när han mötte Hanne och gifte sig med henne och de fick barn tillsammans och blev en liten familj, det var då vi förlorade kontakten med varandra, och det var väl då han blev den vänliga och trygga man han är nu.

Han är min bror och jag har alltid känt honom. Helt oväntat blir jag ledsen av att tänka på det. Nu när vi är i samma rum förstår jag inte varför vi inte träffas annars. Ivar minns när jag föddes och när jag var liten, kanske är det därför han låter mig slippa undan. Varje gång Gladys behövt hjälp har det varit till Ivar hon har ringt. Han tycker att det är logiskt att hon har gjort det, det är ju bara han som är kvar i stan.

Och nu har han följt henne genom det sjukdomsförlopp som ska sluta med att hon inte blir frisk, och det var därför han sa att jag måste komma, för att det snart är för sent.

Det är ju redan för sent, och ändå är jag här. Jag står i dörröppningen och ser på henne. Hon har blivit mindre och tunnare, hennes kropp liknar ett kvarglömt bylte i den höga sjukhussängen. En gång var hon lång och kraftig, med breda höfter och stora händer. Hon gjorde ett stort intryck. Jag kommer ihåg att en av dem jag bodde ihop med, innan Gladys för en gångs skull skulle komma på besök till oss, utbrast: Våra rum är för små för henne, hon kommer inte få plats här, din mamma är för stor för oss.

Och nu har hon blivit så liten. Hennes ansikte har fallit ihop, som om hon gjort det för min skull, som om hon vill säga: Titta, du är inte den ende som kan förändra dig, jag är inte heller densamma som förr. Och plötsligt förstår jag inte vad det är, eller

vad det var, som har hållit mig borta alla dessa år. Varför kunde jag inte besöka henne, prata med henne, försöka lära känna den hon hade blivit?

– Sätt dig bredvid henne, säger Ivar.

Han pekar mot den stora länstolen där han antagligen har suttit större delen av de dygn som Gladys har legat här. Han hämtar en pall till sig själv och sätter den på andra sidan sängen.

– Mamma, säger han och blir blank i ögonen igen.

– Se vem som har kommit, säger han.

Helt oväntat öppnar Gladys ögonen och ser på honom.

– Runar? säger hon.

Det tar några sekunder innan jag förstår vad hon har sagt. Hennes röst är grötig, det var länge sedan hon sa något. Och jag är inte heller van att höra henne prata längre. Hon hade en annan röst förut, men jag känner igen den här nya också, även om den är djupare och samtidigt på något sätt mer entonig. Hon fraserar som hon alltid har gjort, hon slirar lite på r-en, men det långa u-ljudet i Runar är längtansfullt och ömt.

– Nej, mamma. Runar är död, vet du. Det är länge sedan nu.

Och så säger han det namn som hon brukade kalla mig för, men det är så länge sedan att jag har glömt det.

– Det är Titti som är här.

Jag blir överraskad över att det är jag som är här, att den jag var fortfarande finns, att det namnet jag en gång hade fortfarande går att använda. Men Gladys ser uttryckslost på Ivar. Och så ser hon upp i taket, hon himlar med ögonen ser det ut som, och ögonlocken glider halvt igen. Hon andas svagt och försiktigt, nästan ohörbart, som när vi kom in.

– Titta, mamma, säger Ivar. Titti har kommit, han sitter här bredvid dig.

Från hennes täcke kommer ett ljud, mjukt och dämpat, som en flat trumpetton eller en kvävd suck i ett mörkt rum. Det går några sekunder innan jag förstår vad jag har hört, men det råder ingen tvekan, det var en fis.

Ivar och jag ser på varandra.

– Huff då, säger han.

Han skakar på huvudet för att underlätta för mig, han tror att jag ska bli ledsen, han är rädd för att jag ska bli förtvivlad av den sorg han själv är så drabbad av.

*

Ivar sitter och petar i en hopsjunknen mikrouppvärmad broccoli-paj. Den faller isär på gaffeln och är hur som helst för varm för att stoppa i munnen. Gladys sov så tungt att jag övertalade honom att följa med ned till kafeterian och äta. Han gick långsamt runt hennes säng, rädd för att väcka henne och stod länge i dörröppningen och såg att hon verkligen sov, innan han bestämde sig för att det kanske var okej att gå. Nu skjuter han assietten åt sidan, lyfter vattenglasets till munnen och ser på mig medan han dricker. Den röda insidan av hans mun syns genom botten av glaset, en intim och konstig syn som strax försvinner, han tömmer glaset i en enda klunk innan han ställer ned det. Han säger att hans dotter ska komma snart, det är på tiden att jag träffar henne igen. Jag frågar hur gammal hon är nu. Han lyfter ögonbrynen, överraskad att jag inte kommer ihåg. Frida är ju din brorsdotter, säger han. Hon är sjutton. Så kommer han på något, han har ett foto han vill visa mig. Han tar fram ett kuvert från innerfickan på jackan och plockar ut ett fotografi som jag inte kan påminna mig att jag sett förut.

På baksidan står det 1953. Gladys var sjutton, precis som Frida är nu. Bilden ser ut att vara tagen på försommaren, i så fall är det bara några veckor innan Gladys ska träffa Gunnar, i augusti, och bli gravid med honom, i september. Alltså bara några få veckor innan Ivar blir till. Gladys är hemma i trädgården hos sina föräldrar, hon springer, hon är på väg mot kameran, hon är suddig runt ögonen eftersom hon rör sig, det måste vara hennes äldste

bror som tar fotot. Om någon ropar på henne är det "Gladdis" de säger, hon fick ett engelskt förnamn för att det skulle se ståtligt och förnämt ut, men de uttalade det på norska, hon skulle vara en av alla, inte sticka ut. Bakom henne kan jag se den bortskämda lillasystemen, hon vänder sig halvt om, mot huset, deras mamma har nog ropat på henne. Bakom lillasystemen står den yngste brodern, han som blev sjuk i polio och dog strax före jul samma år. Han står vänd mot kameran, han har lyft handen för att synas, han har ingen aning om att det bara är några månader kvar innan han inte längre kommer synas för någon, inte ens för sig själv. Men alla dessa händelser från sommaren som just har börjat och vintern som väntar och alla åren som ska komma, är bara fantasier hos oss som sitter och ser på fotot och tror att vi vet bättre än Gladys, där hon springer mot oss i en ny klänning som hon sytt själv. Blommigt klänningstyg, det är omöjligt att gissa färgerna från den lilla svartvita bilden, och korta ärmarna, en aning gulligare och mer insmickrande än vad som egentligen passar henne. Hon gör sig inte till för någon ser det ut som, inte då och inte nu, men hon bär fint upp den blommiga klänningen. Det svarta håret är småkrusigt, det måste bero på hempermanenten som hon alltid använde, ända sedan hon var liten hade det varit hennes stora sorg att håret var rakt.

Håret, och brodern som dog, och senare Runar, som också dog.

Hon ser rakt in i kameran med sitt beniga lite oskarpa hästansikte, det långa känsliga ansiktet med den framträdande näsan, som hon också skäms över. Hon vet inte att vi som ska bli hennes söner en dag kommer se på den här bilden och tänka *där är hon*, som om det här är en sannare version av henne än det kollapsade landskap som utgör hennes ansikte nu, där hon ligger i sjukhus-sängen och ska dö.

Det är lätt att tro att ett ögonblick som det här, där hon är på väg över gräset för att hindra sin äldste bror från att ta fotot, eller för att ta kameran från honom och själv ta en bild, skulle vara ett sannare och samtidigt mer oskyldigt ögonblick än många av

de som ska komma senare. Här är hon i ungdomen, omgiven av sin första familj. Här vet hon ingenting om att hon snart ska bli gravid, att hon ska föda sitt första barn redan som artonåring, att hennes tillvaro helt ska komma att omkullkastas. Hon ska bli ännu mer ofri än hon är nu. Hon ska gifta sig med Gunnar som inte är helt pålitlig, och hon ska bli en ung hemmafru som kokar vatten för att tvätta blöjor, lakan och kläder. Hon ska ha middagen färdig när mannen kommer hem, hon ska underordna sig denne man och dessa söners behov. Och så ska hon, med överraskande självklarhet, långsamt börja forma sitt eget liv, innanför de ramar som hon ser som obrytbara.

Men vad såg hon framför sig den gången, som sjuttonåring? En möjlighet är att hon såg ett liv som ganska mycket liknade det liv som hon faktiskt fick. Hon tänkte på att träffa någon som hon skulle kunna leva tillsammans med. Hon önskade sig det som alla önskar sig: kramar, skratt, ömsesidigt utbyte av ömhet och bekräftelse, vad som helst som gör det möjligt att stå ut. I hennes fall, alltså: en man. Därefter barn och familjeliv. Det fanns inget annat för flickor som hon. Ingen möjlighet att realisera några dolda förmågor. Inga studier, inga resor, aldrig ett ögonblick för att fördjupa sig, skaffa sig kunskap om världen utanför den lilla staden. Hon hade slutat skolan som trettonåring, nu jobbade hon i en kolonialvaruaffär, hon stod i charkdisken och skar upp skinka. Cyklade till jobbet, cyklade tillbaka igen, hjälpte till hemma. Lillasystemen var sju år yngre, hon skulle komma att gå i skolan tre år längre än Gladys, men sedan var det slut på utbildning för hennes del också, och så började ett liv som liknade det som Gladys fick. Den äldste brodern, Vilhelm, gick ytterligare ett par år i skolan och blev snickare, som fadern var. Men också för Vilhelm var det något annat som var avgörande: att träffa någon, leva med någon, bilda familj. Vilhelm möter Vilma och gifter sig med henne samma år som Gladys måste gifta sig med Gunnar. Det blev ett dubbelbröllop, av praktiska orsaker.

På bröllopsbilderna är Gladys gravid under klänningen. Det

var en olycka, det var skam och förnedring, men kan det också ha varit en lite tilltufsad men robust lycka? Hon måste ha gett med sig, låtit det ske, gett sig hän till det som skedde. Äntligen fick livet fart och riktning. Och varför inte? Hon kände av tomheten, den som vilar under allt, hon måste ha känt isvinden från den varje gång hon satte sig på cykeln, varje gång hon tog på sig förklädet i butikens personalrum, varje gång hon placerade den kalla skinkan på skärmaskinen och lät de tunna skinkskivorna falla platt ned på det feta omslagspapperet. Eller varje gång det blev tyst omkring henne, som när hon låg i sängen i vindsrummet som hon delade med sina syskon och tittade upp i taket.

Tomheten, och längtan efter något som inte var tomt. Inte längtan bort, som alla pratar om, utan längtan in. In till livet, in till de andra, in till det som skulle begränsa henne och hålla ihop henne och göra livet förståeligt och uthärdligt. Dit var det hon ville, dit var det hon skulle, vart annars?

*